

MƏN KİMƏM?

(*esse*)

Mənsurə Əhmədova,

Xəzər Universitetinin magistri

23.03.2022-ci il, adi, lakin bir o qədər də qərribə bir təqvim günü idi. İlk dəfə idi ki, belə qərribə bir iqlim dəyişikliyinə şahid olurdum. Evdə isti şərait, bahar bayramı ab-havası, çöldə isə qar, çovğun, əsl qış havası vardı. Həmişəki kimi, nənəmin bitib tükənməyən, təkrar-təkrar dinləsəm belə, mənə yeni kimi gələn xatirələrini dinləyirdim. O, qadın və kişinin vəzifələrindən, hüquqlarından bəhs edən bir əhvalat danışdı. Əhvalatda razılaşmadığım məqamlar da vardı. Düşünürdüm, insan məfhumu varkən, qadın və kişi məfhumları niyə daha çox gündəmədədir? Yəni, onların hər ikisi insan olduğu halda, aralarındakı fərq birini digərindən üstün edirmi? Axı mənim üstünlük anlayışına görə, iki məfhumun hər ikisi eyni keyfiyyətləri daşıyır, lakin biri digərindən əlavə keyfiyyətə sahib olduğu zaman üstünlük məsələsi ortaya çıxır. Qadın və kişidə isə belə deyil. Elə isə, nədir bu qədər problem, anlaşılmazlıq? Bəlkə, məsələyə başqa tərəfdən baxsaq, qadın, kişi məsələsi arxa planda qalsa, insan əsas məsələ olsa, bu qədər çatışmazlıq, anlaşılmazlıq olmaz. Yaxşı, bəs insan özü nədir? Və ya kimdir? Mən özüm kiməm?

Bu düşüncələr, bu suallar ilk dəfə deyildi ki, beynimi məşğul edirdi. Bir müşahidə, bir təcrübə, yeni bir bilik, fərqli bir durum və ya elə nənəmin adi bir xatirəsi vaxtaşırı məni düşünməyə vadar edirdi. Bu vaxt da “o vaxt”lardan biri idi. Beynim düşünür, düşünür və yenə də bu sualı verirdi: Mən kiməm?

Əslində, bu sualı kitablardan oxuduğum standart biliklərə əsasən bir neçə müddəaya görə asanlıqla cavablandırma bilirdim. Ad, soyad, milliyət, din, cinsiyət, dəyərlər və hətta fiziki görünüş mənim kimliyim haqqında məlumat verir. Lakin mahiyyət bunlardan ibarət deyil, ola da bilməz. Bəlkə, öz bədənimi, psixi durumumu, düşüncələrimi, inanclarımı, dəyərlərimi tam anlaya bilsəydim, bu suala cavab tapa bilirdim. Amma yox, bu da məni qane etmədi. Çünki bədənimi valideynlərimə, inanclarımı, düşüncələrimi, psixologiyamı ətrafıma, ailəmə, oxuduqlarıma, öyrəndiklərimə, bir sözlə məni şəxsiyyət edən tərbiyə, təhsil, mühit və genimə borchuyam. Deməli, axtarmalı olduğum mənim mahiyyətim idi. Bəlkə də, öz şəxsiyyətimə yox, fərdiyyətimə güzgü tutmalı idim. Belə də etdim. İnsanı, insanlığı araşdırsam, özümü orada tapacağıma inanırdım.

Bu düşüncələr burulğanında yadıma bir xatirə düşdü. Mənim kimliyimlə bağlı imtahanım hələ çox uzaqlara dayanır. Belə ki, mən hələ çox balaca olanda qardaşım mənə Göygöldə balıq tutarkən balıq əvəzinə toruna düşdüyümü, onun da məni çıxarıb evə gətirdiyini demişdi. Qardaşımın yaman mübaliğəli təsvir bacarığı var. Bu hekayəni mənə o qədər pafoslu şəkildə danışmışdı ki, artıq buna inanmamağım mümkün deyildi. Hər dəfə kimdənsə küsəndə və ya qırılanda çıxıb Göygölə getmək, orada doğma “balıq” anamı tapmaq düşüncəsinə qapılırdım. Hətta, bir dəfə bunu reallaşdırmağa da cəhd etmişdim. İnsan uşaq olduğu zaman necə də düşüncəsiz olurmuş. Bəlkə də, elə bu düşüncəsizlik ona xəyallar qurdurur. Nəyə, insan şüuru inkişaf etsin, etməsin, o, uşaq olsun, ya yetkin fərqi yoxdur, onun kimliyi məqsədli olmasa da, onu daim düşündürür. Əslində, bütün davranışlarımızı, istəklərimizi, hətta reaksiyalarımızı kimliyimizə borchuyuq. İlk kimliyim isə insanlıqdan başlayır. Bəli, mən insanam.

İnsan, insan... o, çox qərribə, mürəkkəb, bir o qədər də adi canlı, təbiətin bir parçasıdır. Bir tərəfdən baxanda insan, insanlıq mənə çox qəliz bir məsələ kimi gəlir. Anlamaqda çətinlik çəkirəm. Ümumiyyətlə, insan nədir, niyə var, missiyası nədən ibarətdir? Digər tərəfdən baxanda isə o, çox sadə təbiət nümunəsidir. Özü yaradılsa da, həm yaratmağı, həm də yaratdığını yaşatmağı bacarır. Təbii ki, bunu edirmi, etməirmi - bu, mübahisə doğurur. Məni düşündürən bu deyil, ona hansı tərəfdən baxmağın daha düzgün olmasıdır. Maraqlıdır, əslində hər şey belədir. Eyni şey baxış bucağımıza görə çətin və ya asan, yaxşı və ya pis, gözəl və ya çirkin ola bilər. Mən də düzgün baxış bucağını tapmalı, özümə oradan tamaşa etməli idim. Əla, artıq metodumu bilərəm, yaxşı, bəs mən kiməm?

Bu dəmdə nənəm məni dürtmələdi: “Dinləmirsən məni?” – “Yox, ay nənə, dinləyirəm, danış!” O yənə də xatirələrini ard-arda düzüb, bizə məsləhət verməyə davam etdi, amma mən düşünürdüm. Düşüncə xəritəmdən belə bir fikir keçdi: biz, insanlar daim insanları mühakimə edirik, ətrafımız haqqında hökm verə bilirik, amma məsələ özümüzlə gələndə, standartlardan qırağa çıxma bilmirik. Çox acınacaqlı durumdur. Amma mən yolumu və məqsədimi bilirdim. Öncəliklə şəxsiyyətimi, sonra isə fərdiyyətimi masaya qoyub tanımalıydım. Belə də etdim. Kimliyimlə bağlı məlumatları beynimin içində sadalamağa başladım. Əslində, hamısını bilirdim, amma sadalamaq istədim. Çünki bir dəfə bir kitabda oxumuşdum ki, insanın məqsədinə çatması üçün strategiyası olmalı və məqsədə addım-addım yaxınlaşmalıdır. Beynimin içində düşünərkən, qərribə bir uşaq ciddiliyyəti nümayiş etdirirdim, çox güllüncə vəziyyətdə idim. Özüm özümü danlamağa başladım: “ay Mənsurə, necə də gülməlisən, sanki böyük bir iş aşacaqsan, hələ bir də strategiya müəyyənləşdirirsən?” Özüm də özümə cavab verdim: “yox, nə danışsən? Elə ən mühüm məsələ budur. İnsan özünü tanısa, dünyanı tanıyır. Gördüyümüz hər şey bizim beynimizin məhsulu deyilmi?” Bu beyin mübahisəsindən sonra təhlilimə başladım.

Adım, Mənsurədir. Soyadım, Əhmədova. Azərbaycanlıyam, dinim İslam dinidir. Avropoid irqinə mənsubam. Eee? Elə bu? Yaxşı, bir az da açım. Adım və soyadımdan bilinir ki, qadın cinsinə mənsubam. Qadınla bağlı bir çox göstərici və məsuliyyətlərə malikəm. Azərbaycanlıyam, deməli, digər azərbaycanlılar kimi ortaq milli dəyərlərə və ənənələrə malikəm. Müsəlmanam, amma bu dini də özüm araşdıraraq seçməmişəm, müsəlman ailəsində doğulduğum üçün müsəlmanam. Bu da onu göstərir ki, müsəlmanların sahib olduğu dini dəyərlər və məsuliyyətlərə mən də sahibəm. İrqim isə görünüşüm haqqında məlumat verir ki, bu da yənə də məni bir kateqoriyaya aid edir. Deməli, mən qadınam, azərbaycanlıyam, müsəlmanam, avropoidəm.

Bu nəticə məni qətiyyənlə qane etmədi. Çünki bu kimliklərə milyonlarla insan sahibdir. Bəs onda MƏN kiməm? Yaxşı, məsələyə başqa tərəfdən baxmağa cəhd edim.

22 yaşım var, ali təhsil alıram. İxtisasıma qalsa, dilçi, filoloq, pedaqoq olma yolundayam, eyni zamanda, həvəskar psixoloqam. Bəli, bu kimliklər də mənim haqqında müəyyən məlumat verir, lakin bu məlumatlara sahib olan tək mən deyiləm. Yaxşı, bəs mən kiməm? Valideynlərimə övlad, qardaş, bacılarıma bacı, müəllimlərimə tələbə, digər qohumlarıma da uyğun kimliyəm. Məsələ odur ki, bu kimliklərə digər bacılarıma da malikdir...

Bu uzun təhlil boyunca bütün kimliklərimi göz önümdə canlandırdım. Bu qənaətə gəldim ki, insan kimliklərdən ibarətdir və sahib olduğu kimliklərə görə davranış və danışmaq müəyyənləşdirir. Bu kimliklərin hamısı bizə sonradan iradəli və ya iradəsiz şəkildə əlavə olunur. Bəs mənim təməl kimliyim nə idi? Doğrudan, mən kim idim?

Fəlsəfə kitabından oxuduğum bir yanaşma yadıma düşdü; insan fərd olaraq doğulur, şəxsiyyət kimi yaşayır və fərd olaraq da ölür. Doğrudan da, belədir. Biz doğulduğumuz mövqə və şəraitə görə kimliklər qazanırıq. Hər bir şəxs də bu kimliklərin vəhdətidir. Deməli, mən sahib olduğum kimliklərin vəhdətiyəm.

Sualıma tam cavab tapmağın həzzini yaşayacaqdım ki, bir nüansı unudduğumu anladım. Qadın, azərbaycanlı, müsəlman, avropoid, filoloq, tələbə, övlad, bacı və s. kimi kimliklərin vəhdəti olan tək insan nənəm? Xeyr, bu kimliklərə sahib olan minlərlə insan ola bilər. Deməli, tək müəyyən kimliklərə sahib olmaq deyil, onları vəhdət halında necə təzahür etdirmək mənim əsl kimliyimi ortaya qoyur. Bu təzahürün təməlinə isə ailə mühitimiz, tərbiyəmiz, təhsilimiz, qavrayış və təhlil bacarığımız dayanır.

Mövcud olan bütün qadın, azərbaycanlı, müsəlman, övlad, bacı, tələbə, araşdırmaçı və s. kimliklərə sahib olan hər kəs kimliklərini eyni cür dərk edib, bu kimliklərin onlara qazandırdığı məsuliyyətləri eyni daşıya bilirmi? Bu sual mənə lazım olan cavabları vermişdi. Ümumiyyətlə, insan doğulduğu zaman tək bir kimliklə, insan kimliyi ilə doğulur. Lakin yaşadığı cəmiyyət, mühit, mentalitet, mövcud stereotiplər ona yerli-yersiz məsuliyyətlər yükləyir və o insan ömrü boyu hansısa kimliyə köklənərək yaşayır, nəticədə, insan olduğunu unudur. Valideyn bir uşağa “vicdanlı, yardımsevər, dürüst, ədalətli olmaq, təbiət, kainat, insanlıq, yenilik naminə yaşamağın” onun əsas vəzifəsi olduğunu söyləmək yerinə, onu standart “qadın” və ya “kişisən” stereotipləri ilə böyütdüyü zaman qeyri-sağlam cəmiyyət formalaşır...

İnsan ömür sürdükcə yeni kimliklər qazana və ya sahib olduğu kimlikləri itirə bilər. Mən də insanam, deməli, tək itirməməli olduğum təməl kimliyim olan insanlığım idi və mən sahib olduğum bütün kimliklər çərçivəsində insanlığımı yaşatmalı idim.

Dərin bir nəfəs aldım. Fikirlərimi, az da olsa, konkretləşdirə bilmişdim. Artıq özümü standart bir kimliyə daxil etməmişdim. Çünki belə olan halda, o kimliyə sahib olan hər kəslə eyniyyət təşkil edirdim. Bu durum məni narahat edirdi. Amma kimliklərin vəhdəti olmaq, onları bir yerdə canlandırmaq və öz insani mahiyyətimlə birləşdirmək fikri məni, bir az da olsa, qane etdi. Bəs siz kimsiniz?

Rubrikam Xəzər Universiteti Dillər və ədəbiyyatlar departamentinin müəllimi Qardaşxan Əzizxanlı aparır.